

Branili so Vrhovce pred komunizmom

Marija Treven je napisala knjigo o nasilju komunistične revolucije pri Svetih Treh Kraljih

Zakaj ste se odločili napisati knjigo o župniji Sveti Trije Kralji med drugo svetovno vojno in po njej?

Že v svoji mladosti sem imela več priložnosti slišati ata, ko se je pogovarjal s sosedom ali s sorodniki o krutih dogodkih druge svetovne vojne. Ampak pogovori so bili bolj znotraj domače hiše.

Z demokratizacijo Slovenije pa so se začeli oglašati prvi pogumnejši pričevalci in tisti, ki jih je bolečina molka tako tiščala, da so morali spregovoriti. Veliko pričevanj sem slišala, ko smo v župniji postavljali spomenik umorjenim domobrancem po vojni in drugim žrtvam komunističnega nasilja. Takrat smo obiskovali domačije in popisovali žrtve. Svojci so bili postavitvi spomenika zelo naklonjeni. Nekateri so tedaj izlili iz sebe svoje prestano trpljenje. Nekatera pripovedovanja so se me zelo dotaknila, a več od tega ne. Pozneje, ob okroglih obletnicah konca druge svetovne vojne, pa so začeli nastajati prvi zapisi pričevanj. Pripravili smo razstavo s pričevanji in fotografijami, a o knjigi sploh nisem razmišljala. Na pobudo mnogih domačinov pa tudi Francija Petriča, naj ta pričevanja objavim v zborniku, mi je nekaj začelo govoriti, da bi mogoče res od ljudi dobila še kaj pričevanj in bi jih objavili.

Kako ste zbirali podatke, od krutih dogodkov je vendarle preteklo že več kot 70 let?

Naša župnija je zelo majhna in ko se ob nedeljah zbiramo pri maši, čutim, kot da bi bila zbrana nekoliko večja družina ob mizi. Po maši se vsakič zadržimo pred cerkvijo in se pogovarjamo, mlajši in starejši. Tako sem neko nedeljo prosila nekatere starejše, če bi jih lahko obiskala na njihovih domovih, da bi mi povedali, kako so preživeli vojni čas. Nihče ni odklonil. Vsi so me širokosrčno sprejeli v svoj dom. Sprva sem silila vanje z vprašanji, a kmalu sem ugotovila, da je bolje, da jih le poslušam,

saj so mi imeli veliko povedati. Krivice in bolečine so kar vrele iz njih. Pogosto po prvem obisku nisem vsega dobro razumela, saj so hoteli vse povedati naenkrat. Zato sem mnoge večkrat obiskala in vedno so mi bili pripravljeni pojasnjevati meni neznane okoliščine. Odstopili so mi tudi zajetno količino fotografij in poznane na fotografijah poimenovali. Nekatere pogovore sem posnela, seveda z dovoljenjem, da sem potem laže oblikovala pričevanje. Nekateri pričevalci pa so raje kar sami napisali svoje pričevanje, saj je bila bolečina pri govornju besedi še vedno zelo ostra. Da bi bil določen dogodek napisan čim bolj verodostojno, sem o njem vprašala več poznavalcev. Marsikdo se je kasneje še česa spomnil in je svoje pričevanje dopolnil.

Res pa je, da so v zadnjih štirih letih intenzivnega zbiranja pričevanj zelo hitro odhajali tudi pričevalci in jim te knjige ni bilo dano videti.

Ozemlje župnije je bilo na začetku vojne leta 1941 presekano na dva okupacijska dela. Kako je bilo to videti, kako so ljudje živeli ob takšni vojni meji?

Nemško-italijanska okupacijska meja je našo župnijo razdelila na dva dela. Vse do pomladi leta 1942 okupacijska meja ni predstavljala večje ovire, saj okupatorji sprva niso postavili nobenih ovir oziroma ograj. Spomladi 1942 pa so mejo nekoliko premaknili in jo označili z barvo. V širokem obmejnem pasu so podirali drevesa, naredili so čistino. V obmejnem pasu se je v naši župniji znašlo tudi devet domačij, ki so jih lastniki morali zapustiti in podreti. Potočenih je bilo veliko solza, vloženih veliko prošenj, naj mejo vendar prestavijo za par metrov. A vse je bilo zaman. V redkih primerih so Nemci preskrbeli nadomestno lokacijo za naselitev. Nemci so s svoje strani želeli mejo dobro zavarovati, zato so postavili visoke žičnate ovire, nastavili pa so tudi mine. Ljudi, ki so živeli ob meji,

Marija Treven, avtorica knjige *Grenki spomini z Vrha Svetih Treh Kraljev*, v kateri je v besedi in sliki prikazala nepopisno nasilje komunistične revolucije v župniji Svetih Treh Kraljev (izdala jo je Metropolitana d. o. o.). Foto: I. Ž.

so o minah obvestili in jim tako pokazali, da ne smejo več hoditi preko meje na Vrh ali kam drugam. Župnija je tako razpadla na dva dela. Na nemški strani je ostalo osemnajst domačij iz Žirovskega Vrha in štirinajst domačij iz Račeve, ki pripadajo vrhovski župniji. Italijani pa so se polastili Vrha Svetih Treh Kraljev s cerkvijo in šolo, Hlevnega Vrha, Hleviš in Lavrovca.

VRHOVCI SO STOPILI SKUPAJ TER VSE DO KONCA VOJNE BRANILI VRHOVCE PRED BREZBOŽNIM IN SUROVIM KOMUNIZMOM.

Prebivalci na nemški strani so močno občutili pritisk Nemcev, saj so bili mladi takoj vpoklicani v nemško vojsko. Če niso odšli, so jih mobilizirali partizani in so morali z njimi.

Na italijanski strani pa so se partizani že spomladi 1942 začeli izživljati nad nedolžnimi prebivalci, ki niso bili naklonjeni komunističnim idejam.

Med ljudi je že zelo zgodaj med vojno usodno zasekalo nasilje komunističnih terencev in partizanov.

Ko so v kraj začele prihajati vesti o zločinih partizanov, so domačini spoznali, da morajo nekaj storiti, da morajo zaščititi sebe in svoje domove. Spomladi 1942 jih je pretresla vest, da so v Podkranju (bližnje naselje ob rapalski meji) partizani ponoči umorili 19-letno dekle samo zato, ker se je večkrat pogovarjala z italijanskim vojakom. Poleti so partizani v Potoku (zaselek vzhodno od Lavrovca) poleg domačih ugrabili pet delavcev iz Lavrovca, ki so

pomagali na polju pri kmečkih opravilih, jih odgnali v Kajndol in tam umorili. Kmalu za tem so zvedeli za umor Janeza Trčka, Maslcovga iz Lavrovca, ki se je poročil v Butajnovu. Umorili so ga vpricho žene in otroka. V časopisu *Slovenec* so zvedeli novico o strahovitem umoru duhovnika Janeza Raztresena, Mežnarjevega iz Hlevnega Vrha. Sodu pa je izbil dno zločin v Lavrovcu, ko so partizani ustrelili Marjančnkovo mater in hudo ranili hčer Albino, ki je strelske rane preživela. Strah se je globoko zasidral v ljudeh. Po vseh teh grozodejstvih so na pobudo šentjoških vaških stražarjev tudi na Vrhu ustanovili vaško stražo, da bi varovala domove in domačine pred nerazumnim in surovim početjem partizanov. Konec oktobra 1942 so se mladi fantje kot vaški stražarji naselili v mežnariji na Vrhu Svetih Treh Kraljev.

Partizani so se nasilno znesli nad celimi družinami. Revščina prizadetih jih ni prav nič ovirala.

Vrh Svetih Treh Kraljev je zelo slikovit kraj. Svet je zelo razgiban, hribovit, poln košenin in pašnikov. Zemlja skopo rodi, zlasti na območju Lavrovca in Žirovskega Vrha. Tudi vode je malo. V prejšnjem stoletju so bile družine zelo številčne. Poleg otrok so v družinah živeli še ostareli stari starši, ki so pogosto zaradi zgaranosti bolehal. V družinah se je navadno rodilo okrog deset otrok. Odraščajoči otroci so bili primorani kmalu zapustiti dom in si iskati kruha drugod. Tudi pri Marjančniku je bilo podobno. Večina odraslih otrok je bila že od doma. Oče pa je še vedno hodil na dnino k bližnjim kmetom, da je laže preživljal družino. Vročega poletnega dne sta šla s sinom čez hrib, čez Lavrovec,

pomagat Možinetovim iz Potoka. Sredi dopoldneva so prišli partizani. Obkolili so Možinetovo domačijo in domače pri delu. Ko so v hiši napolnili nahrbtnike, so vse domače in delavce (osem jih je bilo) odgnali s seboj. Na poti so zajeli še gospodarja pri Šelovsu in vse odgnali v Kajndol, kjer so jih mučili in ubili. Tudi oba Marjančnkova. Čez dober teden so pozno zvečer partizani prišli k Marjančnku domov. Ubili so mater in mislili so, da tudi hčerko Albino. A Albino so le hudo ranili in je preživela. Po glasu je prepoznala nekatere partizane oziroma terence, sosede in sorodnike. Sprašujem se, zakaj so se partizani tako znašali nad nedolžnimi ljudmi. Ali je šlo za kakšne osebne zamere, ali so mogoče želeli vcepiti strah v ljudi, da bi jim bili pokorni? A odziv je bil prav nasproten. Res so se jih ljudje bali, bali so se njihovega brezčutnega divjanja, njihove morije. Verjetno so se prav zaradi tega Vrhovci tako poenotili, stopili skupaj ter vse do konca vojne branili Vrh in Vrhovce pred brezbožnim in surovim komunizmom.

Mnogim družinam je revolucija ukradla več družinskih članov. Nagrobni spomenik Dolinarjevih na vrhovskem pokopališču je nadvse zgovoren in pretresljiv.

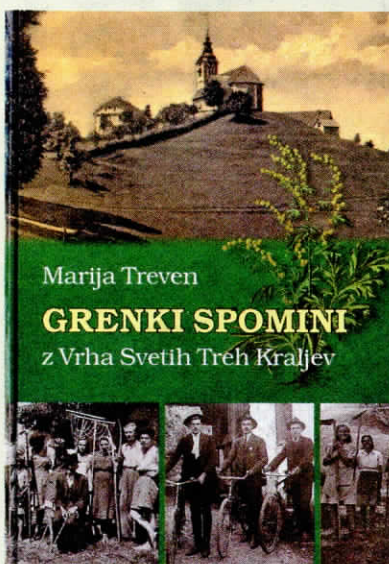
Po vojni je bila vrhovska župnija zelo prizadeta. Može in fantje so odšli na Koroško, od koder so jih vrnili nazaj v Jugoslavijo, večino na Teharje, od koder se niso več vrnili. Naj omenim tri družine, kjer je bil krvni davek presežno velik. Pet fantov je revolucija vzela Čertezecovim in Brnkovim, kar šest pa Dolinarjevim. Tri družine – šestnajst mladih žrtev! Dolinarjevi so bili ugledna in daleč okrog spoštovana družina. Preživljali so se v glavnem s kmetovanjem. Poleg staršev je bilo v družini šest sinov in tri hčere. Pred vojno se je najstarejša že omožila. Pred vojno so Dolinarjevi prav lepo živeli. Odrasli otroci so pridno pomagali staršem pri vseh težjih delih. To kmečko idilo je prekinila vojna. Dolinarjevi fantje so se pridružili vaškim stražarjem, nato domobrancem, da bi varovali svojo družino kakor tudi druge družine v kraju. Še vedno so ob večjih delih hodili domov pomagat. Ob koncu vojne pa se je vse obrnilo na glavo. Skupaj z vrhovskimi domobranci so odšli na Koroško. Niti na misel jim ni prišlo, da se ne bi vrnili. A zgodilo se je prav to. Vrhovska fara je naenkrat ostala brez vse moške delovne sile. Ljudje so dolgo upali, da se bodo vrnili domov. Dolinarjeva družina je bila od vseh najbolj prizadeta. Vseh šest sinov je odšlo na Koroško in nihče se ni vrnil. Doma

Cerkev svetih treh kraljev na Vrhu.
Foto: Foto: I. Ž.

Vredno se je truditi za resnico

Knjiga Marije Treven *Grenki spomini z Vrha Svetih Treh Kraljev* je bogata tako vsebinsko kot pričevanjsko. Z neverjetno voljo in prizadevnostjo je več let zbirala gradivo, hodila od človeka do človeka, jih opogumljala, da so ji zaupali svoje spomine, ji predajali fotografije in drugo dokumentacijo. Pri tem je sledila le enemu cilju: zapisati čim več in čim bolj verodostojno. Vez z zdaj že pokojnim očetom Jakobom Mivškom, ki je preživel taborišče Teharje, jo je gnala v nova in nova iskanja. V knjigo je strnila zgodovino vrhovske župnije prve polovice 20. stoletja s poudarkom na prikazu grozot druge svetovne vojne. Iz kratkega uvoda, ki spregovori o času pred drugo svetovno vojno, nas pelje do začetkov vojne, tuje okupacije, razdelitve kraja, začetkov partizanjenja, nastanka vaške straže, formiranja domobrancev in do njihovega tragičnega konca. Osvetlila je tudi obdobje po vojni, ki zajema zgodbe tistih, ki so se šli javit, skrivačev in težke spomine vdov in sirot. Skozi pripovedi in pričevanja je avtorica skušala to obdobje čim

objektivneje osvetliti in približati bralcu.

»Naj nas ta pričevanja obogatijo in v nas okrepijo zavedanje, da se je vredno truditi za dobro, za resnico,« je zapisala avtorica.

S to knjigo je Marija Treven iztrgala pozabi izjemno pomembne podatke, ki bodo poslej za vedno ostali zapisani in bodo vsakomur dostopni. Vrhovcem, ki so doživeli hudo nasilje komunistične revolucije, je postavila enkrat in trajni spomenik.

so ostali ostareli starši in dve hčerki. Kmetija pa je kar klicala po močnih rokah. Zbolela je še najmlajša hčerka Matilda in leta 1947 umrla. Po svojih skromnih močeh so staršem in edini hčeri Poldi pomagali sočutni sosede, a kaj, ko je povsod primanjkovalo delovnih rok.

Tudi vi ste po očetovi in materini strani izgubili sedem stricev.

Da, sedem jih je bilo. Trije po mami strani in štirje po očetovi strani. Kljub velikima družinama na obeh straneh (pri mami je bilo osem otrok, pri očetu pa deset) nisem imela nobenega strica. Nikoli nisem mogla nikomur stisniti roke ali ga pogledati v oči ... Moja mama je bila Šuštarjeva iz Smrečja, iz sosednje vasi, ki spada pod šentjoško župnijo. Ker so partizani izvajali v okolici Šentjošta razne represalije (požigi domov, umori), so šentjoščani hitro ugotovili, da bodo morali svoj kraj in svoje domače pred krvoločnim komunizmom braniti sami. Šentjoščani so bili prvi, ki so v Sloveniji ustanovili vaško stražo, in

med ustanovitelji je bil tudi mamin najstarejši brat Jože. Prav kmalu sta se mu pridružila tudi mlajša brata Janko in Andrej. Andrej je od vseh treh fantov preživel najmanj časa v šentjoški postojanki, saj je bil polnolen šele konec vojne. Najpogostejše je bil doma. Mama ga je večkrat omenjala kot zelo čutečega, milega fanta. On naj bi bil naslednik na Šuštarjevi domačiji.

Ko se je tudi na Vrhu ustanovila vaška straža, so k njej pristopili trije atovi bratje, Johan, Tomaž in Kajetan. Anton pa je živel v Hotedršici, kjer je bil organist. Aprila 1945 je bil izveden bombni napad na Hotedršico. Granata je padla prav na bunker, kamor se je zatekel tudi Anton, in ga ubila. Kajetan je bil na koncu vojne zaradi bolezni v vojaški bolnišnici. Ranjence in druge bolnike so z vlakom peljali proti Gorenjski. Partizani so na Jesenicah vlak ustavili. Kdor je bil toliko pri močeh, da je vlak zapustil, je lahko odšel ven. Kajetan je bil žal prešibak. Tu sta se poslovila z Ivanom Koroščem. Za njim je izginila vsaka sled.

Spominska spravna maša v Kočevskem rogu

V soboto, **2. junija**, bo pri kapeli brezmejnega Božjega usmiljenja ob grobišču pod Krenom v Kočevskem rogu tradicionalna spominska in spravna slovesnost. Somaševanje ob 11. uri bo vodil novomeški škof msgr. Andrej Glavan. V molitvi se bomo spomnili vseh žrtev nasilja in pobojev v drugi svetovni vojni. Hkrati bomo Bogu izročili prošnjo za milost sprave v slovenskem narodu, da bo spet brat podal roko bratu. Po maši bo sledil krajši kulturni program, ki ga pripravlja Nova Slovenska zaveza. Duhovnike in vernike vabimo k udeležbi na eni od osrednjih slovesnosti spomina na žrtve druge svetovne vojne in bratomorne revolucije.

»Tebi živeti in zate umreti,
draga Slovenija, srčno želim;
ko ti še lepih dni zarja zasveti,
v tvojih naj svetih tleh grob svoj dobim.«
(bl. Alojzij Grozde)

Tako so mamini trije bratje, dva atova brata in ata na koncu vojne šli na Koroško. Niti najmanj niso slutili, da je to začetek njihove poti na kalvarijo. Vsi so bili iz Vetrinja vrnjeni na Teharje, kjer so doživeli pekel teharskega taborišča. Ata se je edini izmed njih vrnil domov, ker je bil še mladoleten.

Kakšne posledice je vse medvojno in povojno dogajanje pustilo na njem?

Ne vem, kakšen bi bil ata, če bi mu bilo prizaneseno to gorje. Iz njegovih oči smo otroci pogosto zaznavali strah pred zunanjim svetom. Vsega se je bal, oblasti. Včasih je bil zelo nemiren, ves se je tresel. Strah ga je bilo za nas otroke. Trpel je, ko je slišal, kaj nas v šoli učijo. Še danes slišim njegov vzdih: »O, kako vam lažejo. Tako ni bilo.« Bal se je »tuje učenosti«. O svojem trpljenju v času mojega otroštva ni veliko govoril, saj si ni upal. Pozneje, ko smo otroci odraščali, pa nam je začel odstirati resnico tedanjega časa. Pripovedoval nam je svoja doživetja, pri tem pa se je skoraj vedno začel tako obupno tresti, da smo raje preusmerili pogovor. Moč za premagovanje in prenašanje vseh krivic, ki so se mu zgodile, je našel v molitvi in pa v zelo ljubeči in razumevajoči ženi, naši mami. Trpel je tudi, ker dolgo časa ni mogel odpuščati tistim, ki so prizadejali toliko gorja preprostim, poštenim ljudem, svojemu narodu. Ko pa je zmožni začeti odpuščati in moliti tudi za krvnike, se je njegovo trpljenje zmanjšalo. Posledice konca vojne in dogajanja po njej pa je seveda čutil vse življenje.

Kako so ljudje po vojni celili težke rane, zadane z revolucijo (umori, obvezne oddaje, zaplembe, zapostavljanje, revščina)?

Ljudje so čutili drug z drugim. Pomagali so drug drugemu, kolikor so le mogli. V kraju se je znašlo veliko ljudi, potrebnih pomoči. Vedeli so, da vdove z več otroki ne morejo preživeti svoje družine, kaj šele, da bi plačale določeno uslugo. Po vojni so bili ljudje v naših krajih pogosto lačni. Uteho in moč so našli v veri.

Osupel sem, koliko nadvse dragocenih fotografij ste uspeli zbrati in tudi pojasniti osebe na njih. Te slike so prav tako kot drugi zbrani podatki izjemen dokument za našo zgodovino.

Tudi mene so presenetile fotografije, ki so mi jih domači zaupali in so ostale kot spomin na pokojne može in fante. Mnogi jih skrbno hranijo in varujejo. Pri nekaterih je bil spomin nanje še zelo svež, pri drugih pa se je že nekoliko zabrisal. Tako mi je bilo res dano ob pomoči domačih identificirati veliko oseb na fotografijah.

S to knjigo ste iztrgali pozabi izjemno pomembne podatke, ki bodo poslej za vedno ostali zapisani in bodo vsakomur dostopni. Vrhovcem, ki so doživeli hudo nasilje, ste postavili enkrat in trajni spomenik. Kako so knjigo sprejeli župljani?

Zelo sem vesela, da so po knjigi domačini dobesedno planili, saj je tudi njihova. V njej so zapisana njihova pričevanja, ki osvobajajo in pričujejo za resnico. Želim si, da bi si utrla pot do čim več bralcev. ■

IVO ŽAJDELA